

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Hubert Pernot, Recherches sur le texte original des Evangiles, τόμος IV τῆς Collection de l'Institut Néohellénique τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων, Paris, Société d'édition «Les Belles Lettres», 1938.

Ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον ὁ διακεκριμένος γλωσσολόγος, ἑλληνιστῆς καὶ καθηγητῆς ἐν Σορβόννῃ τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας ἐξέδωκε τὸ δεύτερον (μετὰ τὰς Etudes sur la langue des Evangiles) σχετικὸν πρὸς τὸ κείμενον τῶν Εὐαγγελίων ἔργον του, ἀποτελοῦν τόμον ἐξ ὑπερτριακοσίων σελίδων μεγάλου ὀγδόου σχήματος.

Τὸ βιβλίον μετὰ βιβλιογραφίαν καὶ καθορισμὸν τῶν χρησιμοποιουμένων βραχυγραφῶν καὶ σημειογραφῶν καὶ σημείωμα περὶ τοῦ τινισμοῦ τῶν ἑλληνικῶν λέξεων (κατὰ τὴν γνωστὴν τοῦ συγγραφέως γνώμην ὅτι πρέπει νὰ τίθεται ὀξεῖα μόνον ὅπου ἐν τῇ ἀναγνώσει ἢ τῷ προφορικῷ λόγῳ τονίζεται ἢ λέξις καὶ πνεῦμα μόνον ὅπου χρειάζεται ἀπὸς διὰκρισιν—πράγμα ὅπερ δὲν ἐφαρμόζει καὶ ἐν τῇ γαλικῇ—), ἀποτελεῖται ἐξ Εἰσαγωγῆς (σ. 17—76), ἐν ἣ ὁ συγγραφεὺς καθορίζων ὅτι πρόκειται νὰ ἐξετάσῃ τὸ κείμενον τῶν Εὐαγγελίων καὶ τὰς ἐκδόσεις αὐτοῦ ἀπὸ ἀσθηρῶς φιλολογικῆς ἀπόψεως, ποιεῖται βραχὺν λόγον I) περὶ τῶν ἑλληνικῶν μεγαλογραμμάτων καὶ μικρογραμμάτων χειρογράφων, καὶ τῶν τῶν παλαιολατινικῶν καὶ τῆς βουλγάτας καὶ τῶν δύο ἀρχαιοτέρων συριτικῶν (κουρητῶνείου, syrc, καὶ σιναιτικῆς, syrs) μεταφράσεων, ἅτινα ἔχει ὑπ' ὄψει ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ, II) περὶ τῆς τοῦ κειμένου ἀρχαίας παραδόσεως, περὶ τῶν ἀρχαίων ἐκδόσεων καὶ τῆς τοῦ von Soden ἀποπειρας κατατάξεως τῶν χειρογράφων κατ' εἶδος, ἢν ὀρθῶς θεωρεῖ ὡς σχεδὸν ματαιοπονίαν, III) περὶ τῶν νεωτέρων κριτικῶν ἐκδόσεων, περὶ ὧν δέχεται ὅτι προσήγγισαν ὀπωσδήποτε εἰς τὴν κατὰ τὸν δ' αἰῶνα κατάστασιν τοῦ εὐαγγελικοῦ κειμένου, IV) περὶ τῆς σχέσεως τῆς γλώσσης τῶν Εὐαγγελίων πρὸς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν, καθαρῆν τε καὶ δημοτικὴν, καὶ περὶ γλωσσικοῦ αἰσθητηρίου, V) περὶ τῶν γλωσσῶν ἐν αἷς ἀρχικῶς συνετάχθησαν τὰ Εὐαγγέλια, περὶ τῆς ποικιλίας αὐτῶν καὶ τοῦ συνοπτικοῦ προβλήματος, VI) περὶ τῶν ἀλλοιώσεων τοῦ κειμένου ἐκ παρεμβολῶν, συναρμονίσεων, προσθέτων κατακλείδων, μεταβάσεων, τοποθετήσεων, χρονολογήσεων, ἡλικιοθετήσεων, ἀριθμησεων, ἀπαξ λεγομένων, γλωσσικῆς διαρρυθμίσεως, VII) περὶ τῶν ἀσφειδῶν, τῶν συνθετικῶν τάσεων καὶ τῆς ψυχολογικῆς καταστάσεως τῶν συγγραφέων, περὶ τῆς σχετικῆς ἀξίας τῶν χειρογράφων καὶ περὶ τῶν κριτικῶν παραρτημάτων, καὶ VIII) συμπεραίνει ὅτι τὸ κείμενον τοῦ δ' αἰῶνος, εἰς ὃ ἐξίkonτο κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον αἱ νεώτεραι κριτικαὶ ἐκδόσεις διὰ τῶν παύρων Chester Beatty ἐβεβαιώθη ὅτι ἐκυκλοφόρει ἤδη κατὰ τὸν γ' αἰῶνα καὶ πρότερον ἔτι.

Καὶ τὸ μὲν συμπέρασμα τοῦτο ὀρθῶς ἔχει, ἅτε στηριζόμενον ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτάτων ἐν τῇ ἀρχικῇ τῶν Εὐαγγελίων γλώσσῃ χειρογράφων. Ἄλλ' ὁ συγγραφεὺς, εὐλόγως βεβίαιως, ὡς πᾶς εὐσυνείδητος καὶ φιλότιμος ἐρευνητῆς, φιλοδοξεῖ νὰ ἀναβῇ εἰς ἀρχαιοτέραν περίοδον καὶ ἀνεύρη, ἐν οἷς σημείοις αἰσθάνεται ἀμφιβολίας, τὸ πρωτόγραφον τῶν

συγγραφῶν κείμενον· ἐν τῇ προσπαθείᾳ δὲ ταύτῃ χωρεῖ, νομίζομεν, ἄγαν τολμηρῶς, ὑπερξείρων τὴν βοήθειαν, ἣν δύνανται νὰ παρᾶσχουσιν αὐτῷ εἴτε τὰ μεταγενέστερα καὶ πολλὴ κατωτέρας ποιότητος ἑλληνικὰ χειρόγραφα, εἴτε—καὶ τοῦτο κατ' ἔξοχὴν—αἱ καταπληκτικῶς ἀπ' ἀλλήλων διαφέρουσαι παλαιολατινικαὶ καὶ αἱ δύο εἰρημέται συριακαὶ μεταφράσεις (μὴ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὅτι καὶ περὶ τούτων ἰσχύει ἐν τοῖς πλείστοις τὸ τοῦ Παπίου «ἡρμήνευσε δ' αὐτὰ ὡς ἦν δυνατός ἕκαστος»), παραδεχόμενος φαίνεται ὅτι αὐταὶ ἐγένοντο κατὰ λέξιν καὶ ἐπὶ τῇ βάσει σταθεροῦ ἀκαδημαϊκοῦ λεξιλογίου ἐκ χειρογράφων ἀρχαιοτέρων παντὸς σφζόμενον καὶ πρὶν ἢ γίνῃ ἢ ἐν ἀπεριοριστῶ κλίμακι ἀπὸ ἀντιγραφῆς εἰς ἀντιγραφὴν ὑποτιθεμένη ἀδιάλειπτος καὶ συνεχὴς καὶ ἔσκεμμένη οἶνει μεταβολὴ τῶν εὐαγγελικῶν κειμένων, ἔξ ὧν προέκυψαν αἱ ἐπεξεργασμένοι ἐκδόσεις, τὰς ὁποίας ἀντιπροσωπεύουν οἱ κορυφαῖοι σφζόμενοι μεγαλογράμματοι κώδικες.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἰδεῶν τούτων, ὡς εἰκόσ, εἶναι ἀδύνατος, παρ' οἰανδήποτε ἔρευναν, ἡ εὔρεσις τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου, ὅπερ ἄλλως τε ἀναγνωρίζει καὶ ὁ συγγραφεὺς γράφων: *Il n'y a nul espoir de retrouver parmi les mss. aujourd'hui connus un texte dont on pourrait dire qu'il est très proche des originaux; tous ces mss. ont été contaminés par les grands remaniements, καὶ ἐλπίζων ὅτι: les papyrus sont féconds en surprises, et il n'est pas impossible qu'on en découvre un jour quelque un susceptible de projeter plus de lumière sur notre critique textuelle..* (σ. 73—4).

Κατὰ τὰς ὡς ἄνω ἀρχὰς ὁ συγγραφεὺς ἔρευνᾷ ἐν τῷ ἑφεξῆς κυρίῳ μέρει τοῦ βιβλίου του ἐν ἑπτὰ κεφαλαίοις τὰ κείμενα τῶν συνοπτικῶν Εὐαγγελίων I) περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς (σελ. 77-107: *Μτ* 21,10-12 = *Μκ* 11,11 26β = *Λκ* 19,45-47), II) τὰ περὶ τὴν ἐρώτησιν «ἐν ποίᾳ ἔξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς;» (σελ. 108-126: *Μτ* 21,23—27 = *Μκ* 11,27—32 = *Λκ* 20,1-8), III) τὰ περὶ τῶν θαυμάτων εἰς τὴν γῆν Γεννησαρέτ (σελ. 127-143: *Μτ* 14,34-36 = *Μκ* 6,53—56), IV) τὰ περὶ τοῦ δαιμονιζομένου (—ων) τῆς γῆς Γαδαρηνῶν (Γερασσηνῶν, Γεργεσηνῶν) μετὰ σημειώματος περὶ τῶν οἰμάτων ἀπαντῶ, ὑπαντῶ, συναντῶ (σελ. 144—198: *Μτ* 8,28—34 = *Μκ* 5,1-20 = *Λκ* 8,26-39), V) τὰ περὶ τῆς προροήσεως τοῦ πάθους κατὰ τὴν εἰς Ἱεροσόλυμα τελευταίαν πορείαν καὶ τῆς συναφοῦς περὶ πρωτείων αἰτήσεως τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου (σελ. 199—256: *Μτ* 20,17—28 = *Μκ* 10,32—45 = *Λκ* 18,31—40 + 22,24—27 ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὰ *Μτ* 19,27—29, *Μκ* 10,28 29, *Λκ* 18,28—30 (καὶ 22,28-30), VI) τὰ κατὰ τὴν μετὰ τὴν μεταμόρφωσιν θεραπείαν τοῦ δαιμονιζομένου παιδὸς (σελ. 257—301: *Μτ* 17,14—21 = *Μκ* 9,14—29 = *Λκ* 9,37—43α) καὶ τέλος VII) ὡς ἐν παραρτήματι τὰ ἐν τοῖς *Fragments of an unknown Gospel and other early Christian papyri* τῶν Bell καὶ Skeat δημοσιευθέντα τρία ἐν καπύροισ ἀσπασάσματα ἀγνώστου εὐαγγελίου. Ἐπισυνάπτει δ' ἐν τέλει τοῦ βιβλίου δύο πίνακες 1) χωρίων εὐαγγελικῶν ἔξεταζομένων ἢ καὶ ἀναφερομένων ἀπλῶς ἐν τῷ βιβλίῳ, καὶ 2) ἀλφαριθμητικῶν λέξεων, ὀνομάτων καὶ πραγμάτων.

Ἡ διερεῦνησις τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῶν κειμένων τούτων εἶναι ἀληθῶς πολύμοχθος καὶ αὐτόχρημα ἔξαντλητικὴ, ἀλλὰ καὶ μετὰ μέχρι τοῦ ἔσχάτου ὁρίου ἐντεταμένης κριτικῆς ἐλευθερίας. Οὐδείς τῶν παραδεδεγμένων κανόνων τῆς κριτικῆς τοῦ ἀγιογραφικοῦ κειμένου καὶ

ἐν τῇ πραγματικότητι οὐδεις τῶν παραδεδεγμένων γενικῶν κανόνων τῆς κριτικῆς τῶν ἀρχαίων κειμένων δεσμεύει τὸν ἔρευνητὴν· οὕτω δὲ τὰ συμπεράσματα τοῦ καθιστώσιν ἀγνώριστον τὸ ἐρυνώμενον κείμενον. Ἄρχεϊ, π.χ., ὅπως κατατοπισθῆ ὁ ἀναγνώστης, νὰ παρατεθῶσιν ἐνταῦθα τὰ πιθανὰ κείμενα, εἰς ἃ καταλήγει ὁ κ. Pernot ἐν τῇ διερευνησεί τῶν κειμένων τοῦ β' κεφαλαίου τῆς πραγματείας του, καὶ νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ ἀντίστοιχα οἰασδήποτε ἐκδόσεως τῆς ΚΔ :

1. Μτ 21²³ Καὶ προσήλθον αὐτῷ οἱ γραμματεῖς καὶ (οἱ) πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ λέγοντες· ἐν ποίᾳ δυνάμει ταῦτα ποιεῖς; ²⁴ Ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς. ἐρωτῶ υμᾶς λόγον ἕνα, εἶπατε μοί (καὶ ἐρῶ ἐν ποίᾳ δυνάμει ταῦτα ποιῶ;) ²⁵ Το βάπτισμα Ἰωάννου πόθεν ἦλθεν, ἐξ οὐρανοῦ ἢ ἐξ ἀνθρώπων; Οἱ δὲ διελογίζοντο λέγοντες· ²⁶ εἰάν εἴπωμεν ὅτι ἐξ οὐρανοῦ, ἐρεῖ· διατί οὐ πιστεύετε αὐτῷ; ²⁷ καὶ εἶπον αὐτῷ. οὐκ οἶδαμεν. Ἐφη αὐτοῖς· οὐδὲ ἐγὼ υμῖν λέγω ἐν ποίᾳ δυνάμει ταῦτα ποιῶ.

2. Μκ 11²⁷ Καὶ ἔρχονται πρὸς αὐτὸν οἱ γραμματεῖς ²⁸ καὶ λέγουσιν αὐτῷ· ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ποιεῖς ταῦτα; ²⁹ Ὁ δὲ Ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς· ἐπερωτῶ υμᾶς ἕνα λόγον· ³⁰ ποθεν (ἦν) τὸ βάπτισμα Ἰωάννου; ἐξ οὐρανοῦ ἢ ἐξ ἀνθρώπων; ³¹ λέγουσιν αὐτῷ· οὐκ οἶδαμεν. Λέγει αὐτοῖς καὶ ὁ Ἰησοῦς· οὐδὲ ἐγὼ λέγω υμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ.

3. Λκ 20¹ Ἐγένετο δὲ ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, διδάσκοντος αὐτοῦ (καὶ εὐαγγελιζομένου?), καὶ ἐπέστησαν αὐτῷ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς ² λέγοντες· τίς ἐσὶν ὁ δούς σοι ταύτην τὴν ἐξουσίαν; ³ εἶπεν· ἐπερωτῶ καὶ υμᾶς ⁴ εἰ τὸ βάπτισμα Ἰωάννου ἀπο θεοῦ ἐστὶν ἢ ἀπο ἀνθρώπου· ⁵ οἱ δὲ συνελογίσαντο λέγοντες· φοβούμεθα τὸν ὄχλον. ⁶ Καὶ εἶπον αὐτῷ μὴ εἰδέναι πόθεν.

Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ κ. Pernot, ἀσυναίσθητως ἴσως, εἶναι ἀποφασισμένος νὰ διαγράψῃ ἐκ τοῦ κειμένου Εὐαγγελιστοῦ τινος· πᾶσαν φράσιν καὶ λέξιν ἀπαντῶσαν τυγὸν εἰς τὸ παράλληλον κείμενον ἄλλου Εὐαγγελιστοῦ καὶ κατὰ τὴν γνώμην του προσιδιάζουσαν μᾶλλον εἰς τὸ ὕψος τούτου ἢ ἐκεῖνου, ἢ ἐλλείπουσαν ἐκ χειρογράφου τινὸς ἢ μεταφράσεως, ἅτινα θεωρεῖ κατὰ τὴν κρίσιν του ἐν εἰδικῇ τινι περιπτώσει ἀξιόλογα καίπερ γενικῶς ὄντα ἀνάξια προσοχῆς, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἐννοίαν ἢ λεπτομέρειαν, ἣτις, κατὰ τὴν κρίσιν του, δὲν ἔχει θέσιν ἐν τῷ τόπῳ καὶ τῷ περιβάλλοντι ἐν οἷς ἀπαντᾷ. Ἄλλὰ ὑπὸ τοιούτους ὁρους, νομίζομεν, δὲν θὰ ἔχωμεν ἐνώπιον ἡμῶν τὴν συγγραφὴν οἷαν ἠθέλησεν αὐτὴν ὁ συγγραφεὺς της, ἀλλ' οἷαν ἀνασυνετάξαμεν ἡμεῖς αὐτὴν ἐπὶ τῷ ὀνόματι του.

Ἄλλ' ἐπὶ πλέον διὰ τῆς τοιαύτης μεταχειρίσεως τῶν Εὐαγγελικῶν κειμένων ἐξαφανίζομεν τὴν πολὺπλευρον ἀποτύπωσιν τοῦ ἀρχικῶς ζῶντι προφορικῶ λόγῳ κηρυχθέντος εὐαγγελίου καὶ τὴν προσωπικότητα τῶν ποικιλοτρόπως ἀντιληφθέντων καὶ διὰ τῶν οἰκείων ἐκάστῳ μέσων παραδόντων γραπτῶς τὸ κήρυγμα ἐκεῖνο συγγραφέων. Θέλομεν διὰ τούτων νὰ εἴπωμεν ὅτι δὲν δικαιούμεθα νὰ θεωρῶμεν πάντα τὰ παραδεδομένα ὑποπτα καὶ κατὰ τὴν ἰδιαιτέραν ἡμῶν κρίσιν ὑπὸ διαγραφὴν μέχρι ἀποδείξεως τῆς γνησιότητος αὐτῶν, ἀλλὰ γνήσια καὶ σεβαστά, ἐφ' ὅσον ἢ ἀπὸ τοῦ β' αἰῶνος γραπτῇ παράδοσις μαρτυρεῖ ὑπὲρ αὐτῶν, μέχρι οὗ παλαιότεροι μάρτυρες ἐπιβάλωσι κατὰ τὸν ἄναμφήριστον τὴν ἀπόρριψιν καὶ διαγραφὴν αὐτῶν. Ἄλλως κινδυνεύομεν τὸ τῆς

προσθήκης τοῦ ΔΦ κλπ. εἰς τὸ Μτ 20,28, ὡς παρέφρασεν τοῦτο δ Iuvenicus:

At vos ex minimis oribus transcendere vultis
et sic e summis lapsi comprehenditis imas.

X. I. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

Χρυσόστομον Α. Παπαδοπούλου, (†), Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, (Ἐκ τῶν καταλοίπων), Ἀπόστολος Μακράκης. Ἐκδοσις δαπάναις τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος-Φαναριοφερσάλων Ἰεζεκιήλ τοῦ ἀπὸ Βελανιδιάς, ἀρχαίου ἀκροατοῦ τοῦ διδασκάλου Ἀποστόλου Μακράκη, ἐπιμελεῖς Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐν Ἀθήναις 1939, (σελ. 109). Τύποις «Φοίνικος».

Εἰς τὴν πληθὺν τῶν σοφῶν συγγραφῶν, δι' ὧν ὁ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος μεταστὰς πρὸς Κύριον μακαριστὸς Προμηθεοράχης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος κατεπλούτισε τὴν θεολογικὴν φιλολογίαν, προστίθεται καὶ τὸ ἐσχάτως ἰδὸν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, πρῶτον ἐκ τῶν καταλοίπων, ἔργον αὐτοῦ περὶ τοῦ πολυταράχου καὶ πολυτλήμονος ἐκκλησιαστικοῦ συγγραφέως καὶ «διδασκάλου» Ἀποστόλου Μακράκη. Ὁ ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίῳ Καθηγητῆς τῆς Ἀπολογητικῆς Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, ἐκπληρῶν τὴν μικρὸν πρὸ τῆς τελευτῆς ἐν διαθήκῃ ἐκφρασθεῖσαν θέλησιν τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου, διδασκάλου αὐτοῦ, κληροδοτήσαντος δὲ αὐτῷ πάντα τὰ κατάλοιπα χειρόγραφα αὐτοῦ, ὅπως ἐπιμεληθῆ τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν, καθ' ἃ καὶ ἐν Προσημειώσει αὐτοῦ ἐν τῷ παρόντι ἔργῳ ὁ εἰρημένος Καθηγητῆς ἀναφέρει, ἤρξατο ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς μονογραφίας ταύτης λίαν δρθῶς, ἅτε ἀναμενομένης ἤδη τῆς γνώμης τοῦ ἐκλιπόντος σοφοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἱστορικοῦ, ὡς ἐκ τοῦ ἐσχάτως γενομένου λόγου περὶ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη. Τὸ ἔργον, ἄξιον τῆς πολυπείρου γραφίδος τοῦ μακαριστοῦ Ἱεράρχου καὶ τοῦ ζήλου τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη, εἶναι ἀρτίως τυπογραφικῆς ἐμφανίσεως, ἐπὶ χάριτος ἐκλεκτοῦ, κοσμεῖται δὲ ἐν ἀρχῇ δι' ὀλοσελίδου εἰκόνας τοῦ τελευταίου καὶ προλογίζεται, ἐκτὸς τοῦ ἀοιδίου συγγραφέως, καὶ ὑπὸ τοῦ ἐκδότου Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἰεζεκιήλ, ἐκτιθεμένου τὰ τῆς πρώτης γνωριμίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ παρέχοντος πληροφορίας ἐνδιαφερούσας (σελ. 1-3) σχετικῶς πρὸς τὴν παροῦσαν ἔκδοσιν. Εἰς τὸν Σεβασμιωτάτου ἐκδότην δίκαιος ὀφείλεται ἔπαινος διὰ τὴν ἐπὶ τοιοῦτο σκοπῷ οἰκονομικὴν αὐτοῦ συμβολήν.

Ἡ πραγματεία διαιρεῖται εἰς δύο κεφάλαια, ἔξ ὧν τὸ μὲν Α' ἀναφέρειται εἰς τὸν «Ἀπόστολον Μακράκην κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον τῆς ζωῆς καὶ δράσεως αὐτοῦ» (σελ. 6—55), τὸ δὲ Β' ἀφιεροῦται εἰς τὴν «ἐν Ἑλλάδι ἀναμορφωτικὴν δράσιν τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη» (ἐκ σελ. 56—129). Εἰς αὐτὴν ὁ ἀοιδίμος συγγραφεὺς εἰσάγει τὸν ἀναγνώστην παρουσιάζων ἐν τῷ Προλόγῳ (σελ. 4—5), ὡς ἔξ ἀπόπτου, τὴν «ἰδιότυπον φυσιογνωμίαν» τοῦ Ἀ. Μακράκη.

Τῆς ἐρεῦνης αὐτοῦ κατάρχεται ὁ σ. ἐξετάζων τὰ περὶ τῆς καταγωγῆς, παιδείσεως, μορφώσεως καὶ ψυχοσυνθέσεως τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη, ἀναγνωρίζει δὲ ὅτι ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ αὐτοῦ μόρφωσις ὑπῆρξε προῖόν τῆς ἐπιδράσεως τῆς φιλοθρησκου αὐτοῦ μητρὸς,

ἔξειλίχθη ὁμως εἶτα διὰ τῆς ἀναγνώσεως διαφόρων θρησκευτικῶν βιβλίων καὶ συντόνου μελέτης τῶν Ἁγίων Γραφῶν καὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν Ἁγίων Πατέρων εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε νὰ σχηματισθῆ ἔν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ὁ πόθος μαρτυρικοῦ ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ θανάτου. Αἱ ἐπιπολάζουσαι ἰδέαι κατὰ τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ διαίρεσις τῆς Ἐκκλησίας, ἡ περὶ κακοδαιμονίας τοῦ ἀνθρώπου ἀντιληψις ὑπῆρξαν οἱ λόγοι οἱ κινήσαντες τὸν Μακράκη νὰ θέσῃ ὡς σκοπὸν τοῦ βίου αὐτοῦ νὰ αἰχμαλωτίσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς Χριστόν (σελ. 6—8). Ἀπὸ τῆς μαρφώσεως τῆς αὐτοῦ ἰδεολογίας δὲν ἦτο δύσκολον νὰ γεννηθῆ παρ' αὐτῷ ἡ ἀκράδαντος πεποιθήσις περὶ θείας ἀποστολῆς αὐτοῦ ἔν τῷ κόσμῳ. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξε τὸ κέντρον τῆς ὅλης ζωῆς καὶ δράσεως τοῦ Μακράκη, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος ἐφιστᾷ τὴν προσοχήν, ἐξηγῶν τὴν μόρφωσιν τῆς τοιαύτης παρὰ τῷ Μακράκῃ πίστεως, τὰ τῆς πρώτης ἐκδηλώσεως αὐτῆς, τὰ τῆς ἐνισχύσεως καὶ τῆς βαρύτητος αὐτῆς. Ἡ «θεία ὀπτασία» τοῦ 1851, εἰς τὴν ὁποίαν ἐστηρίχθη ὁ Μακράκης διὰ νὰ βιβαιώσῃ τὴν ἀπὸ Θεοῦ κλήσιν αὐτοῦ, ἐσθένωσεν αὐτόν, ὥστε ἀνεδείχθῃ τῷ ὄντι βράχος ἀληθῆς κατὰ πάσης ἐναντίον αὐτοῦ ἀντιδράσεως, μέχρι καὶ διωγμῶν. Ἡ αὐτὴ «ὀπτασία» διήνοιξε τοὺς ὀρίζοντας τῆς δράσεως αὐτοῦ καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ πιστευθείσης ἀποστολῆς του εἰς τὸν κόσμον, οὕτως ὥστε τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐπεξέτεινεν ὄχι μόνον ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ πεδίου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ καὶ πολιτικοῦ, καὶ ὄχι μόνον ἐν τῷ περιβάλλοντι τῷ ἑλληνικῷ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ διεθνεί. Ταῦτα μετὰ σοβαρότητος εἰς βαθὺν τῶν ἀνθρωπίνων γνώστην καὶ στιβαρὸν ἐπιστήμονα ἰδιαζούσης ἐπεξέχεται καὶ ἐξηγεῖ ὁ σ. (σελ. 9—16), διαπίπτουσαι τὸν θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν ἀκράδαντον πίστιν τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη, «πίστιν εἰλικρινῆ», ἣτις ὁμως ἐν τῇ ἐντάσει αὐτῆς ἐνεφάνισεν αὐτόν «μυστικοπαθῆ τινα καὶ περισσόθρησκον τύπον», ἐκτρέποντα αὐτόν καὶ εἰς τραχύτητα πρὸς τοὺς ἀντιπαλοὺς καὶ ὑπερβολὰς καὶ ἀντιλήψεις καὶ ξένας ἐνεργείας πρὸς τὴν παρ' αὐτοῦ ὄνειροποληθεῖσαν ἠθικὴν τοῦ κόσμου ἀναμόρφωσιν, καὶ ἐφιστᾷ τὴν προσοχήν εἰς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀναφυνὲν ἐπεισόδιον μεταξὺ τῶν Πατριαρχικῶν κύκλων καὶ τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη ἐξ ἀφορμῆς τῆς ὑπὸ τοῦ τελευταίου τούτου προτεινομένης συνεχοῦς Θείας Μεταλήψεως, τοῦτο δὲ δεόντως ἐκτιμῶν ἀποφαίνεται ὅτι τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο «ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ῥῆξις τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη πρὸς τὴν Ἱεραρχίαν τῆς Ἐκκλησίας, δύναται δέ τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἔκτοτε δὲν διηλλάγη πλέον πρὸς αὐτήν, θεωρῶν αὐτὴν κακὴν καὶ διεφθαρμένην». Μετὰ τὴν ἐξέγερσιν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἱεραρχίας κατὰ τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη μετέβαλεν οὗτος ἔδαφος δράσεως, καὶ ἀντὶ τοῦ σχολείου, ὡς μέχρι τοῦδε, ἐστράφη πρὸς τὴν συγγραφικὴν καὶ δημοσιογραφικὴν δράσιν, μάλιστα δὲ πρὸς τὴν προφορικὴν διδασκαλίαν. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος ποιεῖται μνείαν τῶν πρώτων συγγραμμάτων καὶ δημοσιευμάτων, παρέχων πληροφορίας περὶ τῶν περιστάσεων τῆς συγγραφῆς ἐκάστου καὶ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ (σελ. 16—28), εὐρίσκει δὲ τὰς βάσεις, ὥστε νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν Μακράκη ὡς «ζηλωτὴν συγγραφέα», ὡς «ἀκαταπόνητον διδάσκαλον» καὶ «ὡς μετὰ πολλῆς τῆς πρωτοτυπίας γράφοντα». Τὴν μακρὰν ταύτην αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει δράσιν, (ἀπὸ τοῦ 1850 μέχρι τοῦ 1862 μὲν τινὰς ἐν τῷ μεταξύ διακοπὰς) χαρακτηρίζει ὁ συγγραφεὺς ὡς «πλήρης πνευ-

ματικῆς ζωῆς καὶ κινήσεως στάδιον», τοῦ ὁποίου καὶ δίδει αἰσθητὴν καὶ ἀκριβῆ εἰκόνα.

Ἡ ἐπὶ διείτιαν παραμονὴ τοῦ Μακράκη ἐν Παρισίοις (1862-1864), ὅπου παρηκολούθησεν οὗτος ζωηρῶς «τὴν τε φιλοσοφικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν κίνησιν ἐν τῇ νέᾳ Βαβυλῶνι», ὑπῆρξεν, ὡς παρατηρεῖ ὁ σ., ἀφετηρία πρὸς γενίκευσιν τῶν σκέψεων καὶ τῶν ἀνορθωτικῶν σχεδίων αὐτοῦ. Ἐν Παρισίοις «ἡ προτέρα τοῦ Μακράκη, ὡς ὀρθοδόξου, ἀντίθεσις πρὸς τὸν παπισμὸν καὶ τὸν προτεσταντισμὸν ἐνισχύεται καὶ θετικώτερον· ἐν τῷ προγράμματι αὐτοῦ συμπεριλαμβάνει τὴν ἀπόκρουσιν τῶν λοιπῶν Ἐκκλησιῶν ὑπὲρ τῆς μόνης ἀληθοῦς, τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας». Ἐν Παρισίοις συνέγραψε καὶ ἐδημοσίευσεν ὁ Ἀπόστολος Μακράκης, μεταξὺ ἄλλων, καὶ τὴν περίφημον πραγμασίαν αὐτοῦ «Τὸ ξύλον τῆς ζωῆς καὶ τὸ ξύλον τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν, ἦτοι ἡ χριστιανικὴ καὶ ἡ νεωτέρα φιλοσοφία», ἐν ἣ ἐκθέτει τὴν περὶ φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς γενέσεως τῆς ψυχῆς δοξασίαν αὐτοῦ, ἣτις καὶ ἔφερον αὐτὸν εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν Ἐκκλησίαν ἐκείνην «ὑπὲρ ἧς τοὺς μεγάλους αὐτοῦ ἀγῶνας κατέβαλλεν». Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος παρέχει ἀναλυσιν τῆς Μακρακικῆς διδασκαλίας, ἣν καὶ θέτει ὑπὸ τὸ φῶς τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, ἐλεγχούσης τὴν ὑπάρχουσαν ἀντίθεσιν (σελ. 28-37) καὶ παρατηρεῖ ὅτι ἐν Παρισίοις εὐρισκόμενος ὁ Μακράκης συνέλαβε τὴν περὶ τριπλῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου δόξαν, ἰσχυριζόμενος ὅτι ὁ ἀνθρώπος συνίσταται ἐκ σώματος, ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἣτις δόξα ἀπετέλεσε τὸν ἀρογωνιαῖον λίθον τοῦ Μακρακικοῦ συστήματος. Ὁ αἰόδιμος συγγραφεὺς, διὰ μακρῶν ἀναπτύσσων τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων διατυπωθεῖσαν τριχοτομιστικὴν θεωρίαν, ἀντικρως ἀντίθετον πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας (σελ. 37-50), παρατηρεῖ ὅτι οὐχὶ ὀρθῶς ἐνομισθῆ ὅτι ὁ Μακράκης παρεδέχετο τὴν φιλοσοφικὴν ταύτην θεωρίαν ἢ τὸς ἰδέας τοῦ Ἀπολλιναρίου, καὶ ὅτι δὲν ἀπεμακρύνθη τοῦ ὀρθοῦ φρονήματος, μόνον δ' ὅτι ὑπεστήριξεν «ἰδιορρυθμῶς τὸ τρισύνθετον». Ἀναγνωρίζει ὁμως ὅτι «καίτοι ὁ Μακράκης δὲν ἦτο τριχοτομιστὴς κατὰ τὴν φιλοσοφικὴν ἐκδοχὴν, ὁμως δὲν ἀποκλείεται λανθάνουσά τις ἐπίδρασις τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τὴν ἀρχικὴν σύλληψιν τοῦ κατὰ χριστιανικὴν ἐκδοχὴν τριχοτομιστικοῦ φρονήματος».

Τελευτῶν τὴν ἐξέτασιν τοῦ πρώτου κεφαλαίου τῆς πραγματείας αὐτοῦ ὁ σοφὸς ἱστορικὸς ἐκτίθησι τὰ κατὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Μακράκη εἰς τὴν Ἀνατολήν, μετὰ πλήρους ἤδη διαμορφώσεως καὶ καταρτισμοῦ ἑαυτοῦ πρὸς ἐπιβολὴν τοῦ ἀναμορφωτικοῦ αὐτοῦ προγράμματος, καὶ ἐγκατάστασιν πάλιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἶτα δὲ ὀριστικῶς ἐν Ἀθῆναις καὶ τῇ ἄλλῃ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι (σελ. 50—55).

Προβαίνων δὲ εἰς τὴν ἐκθεσιν τῆς «ἐν Ἑλλάδι ἀναμορφωτικῆς δράσεως τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη» ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς πραγματείας κεφαλαίῳ, ὀπίπτει βλέμμα ταχὺ εἰς τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν ἐν Ἀθῆναις καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Μακράκη ὡς ἀναμορφωτοῦ εἰς Ἀθήνας καὶ μικρὸν πρὸ αὐτοῦ, ἦτοι ἀπὸ τοῦ 1840—1866, καὶ ἀπεικονίζει τὴν οὐχὶ εὐάρεστον κατάστασιν ταύτην ἀπὸ θρησκευτικῆς, ἠθικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀπόψεως, παρὰ τὴν μικρὰν ἀναπτυχθεῖσαν θρησκευτικὴν κίνησιν παρὰ τισι μοναχοῖς καὶ κληρικοῖς (σελ. 56—58). Οὗτος ἔξηγει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος συγγραφεὺς διατὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη ἐν

Ἀθήναις κατὰ Μάϊον τοῦ 1866 ὡς κήρυκος τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν προὐκάλεσεν ἀδόκητον ἐκκληξιν, ἀγκοινον ἐνδιαφέρον καὶ ἐνθουσιασμόν. Ἐκθέτει τὰ περὶ τῶν πρώτων κηρυγμάτων αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις, τὰ τῶν ἀγώνων αὐτοῦ κατὰ τῶν Μασώνων, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων κατέστη ἐπιθετικώτατος ὁ Μακράκης, πολεμικώτατος, ἅμα δὲ καὶ γενναϊώτατος πρὸς τὰς σφοδρὰς τῶν ἀντιπάλων ἐπιθέσεις, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ «διδασκάλου» ψυχολογικῶς. Ἐκ τῶν ἀγώνων τούτων προήλθε τὸ εὐερέθιστον αὐτοῦ καὶ τὸ ἀπότομον πολ- λάκις ὕφος, ὅπερ μετεχειρίζετο κατὰ τῶν ἀντιπάλων. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ὁμολογουμένως ἐν πολλοῖς ἀπέτελεσε τὴν ἀχίλλειαν πτέρναν τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη, ὁ μακαριστὸς συγγραφεὺς ἀναφε- ρόμενος ἀποφαίνεται ὅτι: «Ὁ Ἀπόστολος Μακράκης, ἀγανιζόμενος ὑπὲρ τῆς ἀληθείας κατὰ τοῦ ψεύδους, ὡς ἄνθρωπος αὐστηροτάτων ἡθῶν, ζητῶν νὰ ἀποκαταστήσῃ ἰδεώδη ἠθικὴν ζωὴν ἐν τῇ κοινωσίᾳ, ἐτοιμος ὢν ἐν πάσῃ στιγμῇ καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ μαρτύριον, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῆ τὸ κακὸν ἢ τὸ ψεῦδος, ὁποῦδήποτε ἐνόμιζεν, ὅτι εὗρισκεν αὐτό. Ἐφρόνει δὲ ὅτι «πρόγραμμα τοῦ Ἰησοῦ» ἦτο «ἡ ἀγάπη τῆς ἀληθείας, τῆς ἀρετῆς, παντὸς καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ, καὶ μῖσος πρὸς τὸ ψεῦδος καὶ τὴν κακίαν καὶ πρὸς πᾶν φαῦλον καὶ πονηρὸν» καὶ ὅτι «ἐὰν τὸ κακὸν δὲν παταχθῆ, δὲν θεατρισθῆ, δὲν ἐκπομπευθῆ οὕτως, ὥστε νὰ ἐξεγείρῃ καθ' ἑαυτοῦ τὴν κοινὴν ἀγανάκτησιν, ἀδύνατον νὰ περιορισθῆ», ἡ ἀπόκρυψις τοῦ κακοῦ ἀποθρασύνει, ἐνῶ ὁ ἔλεγχος νουθετεῖ καὶ καθιστᾷ τὸν νόμον σεβαστὸν εἰς τὸν λαόν. Εἶπε μὲν ὁ Ἰησοῦς μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ, ἀλλ' ἐξεδίωξεν ὁ ἴδιος διὰ τοῦ φραγγελίου ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοὺς μεταβαλόντας τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ εἰς οἶκον ἐμπορίου.

Τοιαῦτα πρεσβεύων ὁ Μακράκης, παρατηρεῖ ὁ σεπτὸς συγγραφεὺς τῆς παρουσίας πραγματείας, ἐπετίθετο δορυμύτατα καὶ σφοδρότατα κατὰ παντός, ὃν ἐλέγχου ἀξίον ἐθεώρει, μὴ φειδόμενος ἀπολύτως οὐδενὸς καὶ μὴ συγκρατούμενος ἐν ταῖς βαρυτάταις πολλάκις ἐκφράσεσιν αὐτοῦ κατὰ ζώντων καὶ κατὰ νεκρῶν. Τούτου ἕνεκα πολλάκις παραφερόμενος, δυστυχῶς, παρεβίαζε τοὺς ὅρους τῆς χριστιανικῆς ἀνεξικακίας, τῆς προῆτος καὶ ἐπιεικειᾶς καὶ μετεχειρίζετο λέξεις καὶ φράσεις «ἤκιστα ἄμοζούσας εἰς χριστιανὸν διδάσκαλον». (σελ. 50—51). Ἀπὸ τῶν πρώτων ἐν Ἀθήναις κηρυγμάτων αὐτοῦ ὁ Μακράκης ὥρισε τὸ πρό- γραμμα αὐτοῦ «ὡς πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀληθείας καθ' ὅλας τὰς ἐπόψεις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, οἷον τὴν θρησκευτικὴν, τὴν πολιτικὴν, καὶ τὴν φιλοσοφικὴν», μεταχειριζόμενος ὡς μέσα δράσεως τὴν τε δη- μοσιολογίαν καὶ τὸ προφορικὸν κήρυγμα. Εἶναι σπουδαιότης ἡ πα- ρατήρησις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου ὅτι «θὰ ἦτο εὐτίχημα, διὰ τὸν Μακράκην προσωπικῶς, καὶ διὰ τὸ ἀναμορφωτικὸν αὐτοῦ ἔργον, νὰ περιορίζετο ἐν τῇ καθαρῶς θρησκευτικῇ καὶ ἠθικῇ διδασκα- λίᾳ» καὶ νὰ μὴ παρεσύρετο εἰς ἄσκοπον καὶ ἐπιβλαβῆ δρᾶσιν πολιτι- κοθρησκευτικὴν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον περιέπλεξεν αὐτὸν «εἰς σφοδρὰς ἔριδας, ἀνακοπτούσας τὴν πρόοδον τῆς ἀρεξαμένης σπουδαίας θρη- σκευτικῆς κινήσεως» (σελ. 63).

Αἱ πρῶται προσκρούσεις τοῦ Μακράκη «κατὰ τῆς Ἐκκλησίας» ἐξετάζονται ἐπιμελῶς παρὰ τοῦ σοφοῦ ἱστορικοῦ (σελ. 63-69), διὰ μα- κροτάτων δὲ διερευνῶνται ἡ πολύκροτος δοξασία τοῦ «τρισυνθέτου» κα- θῶς καὶ τὰ τῆς «Σχολῆς τοῦ Λόγου» (στ. 69-91). Εἰς τὸν Μακράκην,

ὁμολογοῦντα ἀδιστακτως ὅτι «ἔχει καρδίαν καὶ αἰσθήματα, οἷα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διάνοιαν φρονοῦσαν κατὰ τὰς Ἁγίας Γραφάς, θέλησιν καὶ ἔργα σύμφωνα πρὸς τὸν νόμον, ἐνὶ λόγῳ ὄλην τὴν φύσιν αὐτοῦ ἀμειπτον, δεδικαιωμένον ἐνώπιον τοῦ ὑπεριάτου κριτηρίου τοῦ Θεοῦ, καὶ μονονουχὶ ἅγιον», ὁ Ἀρχιεπίσκοπος καταλογίζει ὑπερφροσύνην, ὡς πρὸς τὴν φύσιν δὲ τοῦ τρισυνθέτου παρατηρεῖ τὸ ἀνακόλουθον ὅτι, ἐνῶ ὁ Μακράκης ἐθεώρει τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπλῆν γνώσιν, ὅμως ἐξ αὐτοῦ ἐξήρτα τὴν ἐπιδιωκομένην ὑπ' αὐτοῦ «ἀνάστασιν τῆς Ἐκκλησίας» καὶ προσέδιδεν οὕτως εἰς αὐτὸ δογματικὴν μορφήν. Ἀποφαίνεται ὅμως καὶ πάλιν ὁ σ. ὅτι «ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Μακράκη δὲν ὑπάρχει πραγματικὸν τρισύνθετον, ἐφ' ὅσον, κατ' αὐτὸν, ὁ ἄνθρωπος δὲν παύει νὰ εἶναι ἄνθρωπος καὶ μὴ ἔχων «τὸ πνεῦμα», ἐφ' ὅσον ὁ ἁμαρτωλὸς ἄνθρωπος ἀποβάλλει τὸ «πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ», ὁ δὲ ἀβάπτιστος καὶ μὴ χριστιανὸς στερεῖται τοῦ «πνεύματος». Κατὰ τὸν Μακράκη, ὁ πρὸ Χριστοῦ ἄνθρωπος δὲν εἶχε τὸ πνεῦμα, ἤλθε δὲ ὁ Χριστός, ἵνα ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸν τὸ «πνεῦμα» διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», (σελ. 73). «Φρονοῦμεν, ἀποφαίνεται μετὰ τὴν βαθεῖαν τοῦ ζητήματος ἔρευναν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, ὅτι ὁ Μακράκης δὲν ἦτο τριχοτομιστής, κατὰ τὴν ἔξω τοῦ ὁρθοῦ χριστιανικοῦ φρονήματος φιλοσοφικὴν τριχοτομιστικὴν θεωρίαν, ἀλλὰ, δυστυχῶς, ἡ δξύτης τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ ἡ σφοδρότης τῶν διεξαχθεισῶν συζητήσεων ἤγαγον αὐτὸν εἰς ἀκρότητα. Ὁ Μακράκης, ἐὰν ψυχραιμότερον ἐμελέει τὰς προσαχθείσας ἀντιρρήσεις, εἰς τὴν ἰδιόρρυθμον δοξασίαν τοῦ τρισυνθέτου ἠδύνατο νὰ ἀποδώσῃ ἔνοιαν μᾶλλον σύμφωνον πρὸς τὸ φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας, διδασκούς τὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον μετάδοσιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῆς χάριτος καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διότι κατὰ βάθος τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐπρέσβευεν. Ἀλλὰ καταληφθεὶς ὑπὸ ὑπερφροσύνης δὲν ἐδέχετο ἀντιρρήσεις. Ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀλάθητον κατὰ τὴν γνώσιν τῆς σωτηρίας καὶ ὡς δυνάμενον νὰ πλανηθῇ μόνον ἐν ἐπουσιώδεσι πράγμασι (σελ. 86). Εἰς τὸ ὑπεροπτικὸν τοῦτο φρόνημα, εἰς τὸ ἀπὸ χαρακίτηρος σφόδρα συζητητικὸν καὶ ἐλίμνον ἐν ταῖς γνώμαις αὐτοῦ ἀποδίδει ὁ σεπτὸς σ. τὴν περαιτέρω ἐν μέσῳ περιπετειῶν καὶ ἐν πολλοῖς τραγικῆν πορείαν τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη, ἀνακόψασαν τὴν πρόοδον τοῦ ἀναμορφωτικοῦ αὐτοῦ ἔργου.

Μετὰ τὴν ἐκθεσιν τῆς καταδίκης τοῦ «τρिसυνθέτου» τοῦ Μακράκη ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐν πολλαῖς μὴ ἀρθείσης εἰς τὸ ὕψος αὐτῆς (σελ. 86—91), ἐξιστοροῦνται ἡ ἐξορία τῶν κληρικῶν μαθητῶν τοῦ Μακράκη (σελ. 91—97), αἱ δίκαιαι καὶ φυλακίσεις αὐτοῦ (σελ. 97—102), τὰ τῶν ἐλπίδων τοῦ Μακράκη περὶ ἐπικρατήσεως αὐτοῦ διὰ τῶν ὑπερφυσικῶν (σελ. 103—107), τὰ τῆς ἀποσκιρτήσεως πρότερον πιστῶν μαθητῶν αὐτοῦ (σελ. 107—118), αἱ τελευταῖαι, μεστὰ διδασκτικῆς δράσεως, ἡμέραι τοῦ Μακράκη, τοῦ ὁποῦ καὶ παρατηρεῖ ὁ σ. τὴν μέχρι τῶν ἐσχάτων αὐτοῦ πεποιθήσιν αὐτοῦ ὅτι «ἀποσχίζων ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἐνόμιζεν ὅτι αὐτὸς μόνος καὶ οἱ ὀλίγοι ὀπαδοὶ του ἀπετέλουν τὴν ἀληθῆ Ἐκκλησίαν» (σελ. 118—129). Ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ παραγράφῳ τῆς πραγματείας αὐτοῦ ἐπικαίρως παρενθέτει ὁ σ. τὴν ὁρθὴν τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη γνώμην περὶ τοῦ ἡμερολογίου καὶ τῆς ἀκωλύτου ἑλευθέρας ἀποδοχῆς τοῦ Γρηγοριανοῦ Ἡμερολογίου χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ περὶ τῆς προσκρούσεως εἰς τὴν ὁρθοδοξίαν. Ὁ ἀείμνηστος Μακράκης εἶχε τὴν γνώμην

ὅτι «ἡ λύσις τῶν τοιούτων ζητημάτων ἀνάγεται εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος πορίζεται ἐκ τῶν ὑπολογισμῶν του καὶ τῶν ἰδίων σκέψεων, καὶ αἱ ὁποιαὶ δὲν ἀντίκεινται εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τοὺς νόμους τῆς πίστεως τῆς σωτηριώδους, μηδὲ εἰς τὴν Θεολογικὴν ἐπιστήμην ἀντιβαίνουσιν, ἀλλὰ λογίζονται ἀδιάφοροι θρησκευτικῶς». Πρὸς τὸ πέρας τῆς μελέτης λόγος γίνεται περὶ τῆς συγγραφικῆς παραγωγῆς τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη εἰς τε αὐτοτελῆ συγγράμματα καὶ εἰς πραγματείας ἐν περιοδικοῖς, μάλιστα τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐφημερίδος «Λόγου», ἐπὶ ἐδάφους θεολογικοῦ, φιλολογικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ πρωτίστως πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Παιδείας, σημειοῦνται δὲ αἱ τελευταῖαι ἐκφραστικαὶ λέξεις τοῦ διδασκάλου Μακράκη πρὸς τὴν περιποιουμένην αὐτὸν ἀνεψιὰν αὐτοῦ: «Ἐκεῖ εἶναι ἡ ἀνάπαυσις», ἦτοι εἰς τὸν ἄλλον κόσμον, ἃς καὶ ἄφωδ εἶπεν ἐξέπνευσε τῇ 24ῃ Δεκεμβρίου 1905. Δὲν εἶναι ἄμοιρον σημασίας τὸ γεγονός ὅτι ἡ κηδεῖα τοῦ ἀειμνήστου Μακράκη ἐγένετο ἐν τῷ ναῶ τῆς Μητροπόλεως ἐν συρροῇ ἀπείρου πλήθους.

Ἐπισφραγίζων τὴν ὅλην μελέτην αὐτοῦ περὶ τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη ὁ ἀοιδίμος Χρυσόστομος ἐκφράζει τὴν ἀπερίφραστον αὐτοῦ γνώμην. «Ἡ τελευταῖα τοῦ Μακράκη, λέγει, ὑπῆρξε τελευτὴ ἀληθοῦς καὶ πιστοῦ χριστιανοῦ, ἀλλὰ καὶ ἅπας ὁ βίος αὐτοῦ ἀληθοῦς καὶ πιστοῦ χριστιανοῦ βίος ὑπῆρξεν. Ὡς ἄνθρωπος ὁ Μακράκης εἶχεν ἐλλείψεις, κατέφθασεν εἰς ἀκρότητα καὶ ὑπερβολὰς ἐν τε τῇ δράσει καὶ ἐν διδασκαλίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ τίς δὲν διακρίνει τὴν φωτεινὴν γραμμὴν, ἣν διὰ τῆς ὅλης αὐτοῦ πορείας ἐχάραξεν; Ἐν χρόνοις ἀδιαφορίας πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ ὑλοφροσύνης, μετὰ τὴν προσηυμένην αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει δροᾶσιν ἐνεφανίσθη ἐν Ἑλλάδι ὡς ἀπόστολος τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν, ἀναμορφωτῆς καὶ ἀνακαινιστῆς, ἄνθρωπος χρηστός καὶ ἀφιλάργυρος, πλήρης αὐταπαρνήσεως, διδάσκαλος ζηλωτῆς, ὀήτωρ καὶ διαλεκτικὸς δεινὸς καὶ συγγραφεὺς ἀκαταπόνητος, παραδεδωμένος εἰς τὸν Χριστὸν καὶ ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεωδῶν διὰ μέσου μυρίων ἐμποδίων ἐργαζόμενος». «Οὐ μόνον θετικῶς ὁ Ἀπόστολος Μακράκης ὠφέλησεν, ἀναζωπυρήσας τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, δὸς ἐξαιρετικὴν ὠθησιν εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ θεοῦ λόγου, καταστήσας δημῶδη τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν καὶ ἠθικὴν, διὰ τῆς προφορικῆς διδασκαλίας, διὰ τῶν ἐφημερίδων καὶ τῶν συγγραμμάτων, καὶ προκαλέσας σοβαρὰν θρησκευτικὴν κίνησιν ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ ἀρνητικῶς, διότι τὰ προβληθέντα ὑπ' αὐτοῦ ζητήματα, αἵτινα μετὰ δυνάμεως λόγου, οὐ τῆς τυχούσης, αὐτὸς ὑπεστήριξε, προῦκάλεσαν ζωηροτάτην τὴν προσοχὴν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας πρὸς θεολογικὰ καὶ θρησκευτικὰ ζητήματα καὶ τὴν ἐμφάνισιν διαφόρων συγγραφῶν περὶ τῶν ζητημάτων τούτων» (σελ. 127-129).

Τοιοῦτον ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὸ περιεχόμενον τῆς περὶ τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη πραγματείας τοῦ ἀοιδίμου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου. Ἀντλῶν ἐκ τῶν ἀμέσων πηγῶν τὰ περὶ τοῦ προσώπου, τῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Μακράκη, ἐν γνώσει πάσης τῆς περὶ αὐτοῦ ἐμφανισθείσης φιλολογίας, παρέδωκεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν καὶ εἰς τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην ἔκτυπον τὴν ψυχὴν, τὴν διάνοιαν, τὴν καρδίαν, τὸν ζῆλον τὸν ἔνθεον τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη. Γράφων ἀπὸ περιωπῆς ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἐκράτησε τὴν ἔρευναν αὐτοῦ ἐπὶ ἐδάφους σπουδαίου καὶ ἀπέδωκεν εἰς τὸν

πολυτλήμονα καὶ φλογερὸν «διδάσκαλον» τὴν πρέπουσαν εἰς αὐτὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας θεοσίν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν τῇ κρίσει αὐτοῦ περὶ τοῦ χαρακτήρος καὶ τῆς πολεμικῆς φρασεολογίας τοῦ Μακράκη ὁ σοφὸς τῆς Ἐκκλησίας ἱστορικὸς κλίνει τὴν πλάστιγγα μᾶλλον κατὰ τοῦ «διδασκάλου» δι' αὐτὸ τοῦτο βεβαίως ὅτι, «διδάσκαλος» ὢν, θὰ ἔδει νὰ ἴσταται ἐπὶ ὕψους. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἡ εὐθύνη διὰ τὴν τοιαύτην ἐξέλιξιν τοῦ ἀειμνήστου Ἀποστόλου Μακράκη δὲν εἶναι μικρὰ καὶ διὰ τοὺς τότε ἰθύνοντας τὰ τῆς Ἐκκλησίας πράγματα. Ἡ ἀντικειμενικὴ, ἀκριβὴς, σαφὴς ἐκθεσις τῶν πραγμάτων, ἡ φωτεινὴ περὶ τοῦ προσώπου καὶ τῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Μακράκη κρίσις τοῦ ἀοιδίμου ἱστορικοῦ καθιστῶσι τὴν πραγματείαν ταύτην καὶ θεωρητικῶς διὰ τὴν ἐπιστήμην τῆς Θεολογίας, ἀλλὰ καὶ πρακτικῶς πολῦτιμον διὰ τε τοὺς ἔτι πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ὑπάρχοντας ὀπαδοὺς τοῦ «θεοσόφου» διδασκάλου, καὶ διὰ τοὺς ἰθύνοντας δὲ σήμερον τὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πράγματα.

ΑΡΧΙΜ. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΚΑΡΠΑΘΙΟΣ

Procès—Verbaux du Premier Congrès de Théologie Orthodoxe à Athènes, 29 Novembre—6 Décembre 1936. Publiés par les soins du Président Prof. Hamilcar S. Alivisatos. Athènes Impr. «Pyrros» S. A. 1939 (σ. 540).

Δύο καὶ ἡμίσιον ἔτη ἀπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις συγκλήσεως τοῦ Α' Συνεδρίου τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας παραδίδονται εἰς τὴν δημοσιότητα τὰ Πρακτικὰ αὐτοῦ διὰ τοῦ τόμου τούτου, ὅστις οὕτω ἀποτελεῖ τὸ ἐπιστέγασμα τῆς ἐπ' αἰσίσις αἰωνοῖς γενομένης ἀπαρχῆς τῆς συνεργασίας τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας. Τὰ κατὰ τὸ ἐν λόγῳ συνέδριον εἶχον ἤδη ἐκτεθῆ ἄμεσως ἅμα τῇ λήξει τῶν ἐργασιῶν του ἐν τῇ «Ἐκκλησίᾳ» (12 Δεκ. 1936, ἀρθ. 49-50), ἀλλὰ τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων συντομωτάτη μόνον περίληψις εἶχε δημοσιευθῆ ἐφ' ὅσον ἐμελλε νὰ ἐπακολουθήσει ἡ ἐν ἰδίῳ τόμῳ πλήρης τῶν Πρακτικῶν τοῦ συνεδρίου δημοσίευσις.

Ὁ τόμος εἶνε διηρημένος εἰς δύο μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρῶτον περιλαμβάνει τὰ κατὰ τὴν διοργάνωσιν τοῦ συνεδρίου καὶ τὴν ἐπίσημον αὐτοῦ ἔναρξιν, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ παρέχονται τὰ κείμενα τῶν ἀνακοινώσεων τῶν διαφόρων ὀμιλητῶν-καθηγητῶν ἐπὶ τῶν ἐν τῷ προγράμματι τοῦ συνεδρίου ἀναφερομένων θεολογικῶν θεμάτων. Τὰ θέματα ταῦτα ἀνῆκον εἰς δύο κατηγορίας: α) ἡ θέσις τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ (σ. 12—112) καὶ β) θεολογικαὶ προὑποθέσεις ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων (115—447). Καὶ τὰ μὲν ζητήματα τῆς α' κατηγορίας ἦσαν τὰ ἀκόλουθα: Καθορισμὸς τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς ὀρθοδοξίας (Π. Μπρασιώτης καὶ Σ. Μπουλάκωφ)· ἔλευθέρῃ ἐπιστημονικῇ ἔρευνᾳ ἐν τῇ Θεολογίᾳ καὶ ἐκκλησιαστικῇ αὐθεντίᾳ (Β. Βέλλας, Εὐδ. Ἀντωνιάδης, Α. Καρτασιώφ καὶ Κ. Μπεζουμπάζωφ)· καθορισμὸς τῶν ἔξωθεν ἐπιδράσεων ἐπὶ τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κων)πόλεως: ἐπιδράσεις παπικαί, προτεσταντικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ (Ἀρχιεπ. Χρυσόστομος. Κ. Δουβουινιώτης, Γ. Φλορόβσκη)· ἡ νεωτέρα ὀρθόδοξος Θεολογία ἐν σχέσει πρὸς τὴν πατερικὴν καὶ τὸς νεωτέρας θεολογικὰς ἀντιλήψεις καὶ μεθόδους: ἡ Ἱερὰ Παράδοσις γενικῶς (Δ. Μπαλάνος καὶ Γ. Φλορόβσκη)· ἡ ἀποστολὴ τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης πρὸς διαφωτισμὸν τῆς συνειδήσεως

τῆς Ἐκκλησίας (Σ. Δημητριάδης). Τὰ δὲ ζητήματα τῆς β' κατηγορίας ἦσαν τὰ ἑξῆς: Τὸ δυνατὸν τῆς συγκλήσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου (Α. Ἀλιβιζάτος, Δ. Μπαλάνος, Σ. Τσαγκώφ, Φ. Γκράνιτς καὶ Β. Σεζάν)· τρόπος θετικῆς συνεννοήσεως τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν περὶ γενικῶν καὶ ἐπειγόντων ζητημάτων (οἷα τὰ περὶ ἡμερολογίου, γάμου τῶν κληρικῶν, νηστειῶν κλ.) ἐν περιπτώσει ἀναβολῆς τῆς συγκλήσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου (Ἄ. Ἀλιβιζάτος, Β. Γεωργίου)· θετικὴ σήμερον ἐξυπηρετήσις τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης: προπαρασκευὴ τῆς κωδικοποιήσεως τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ καθορισμὸς τῆς συγχρόνου αὐτῶν σημασίας (Α. Ἀλιβιζάτος, Β. Σεζάν)· ἀναθεώρησις καὶ ἔκδοσις τῶν παλαιῶν λειτουργικῶν κειμένων (Γκόσιεφ): ἐσωτερικὴ καὶ ἔξωτερικὴ ἱεραποστολὴ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας (Α. Ἀλιβιζάτος, Δ. Μωραΐτης, Β. Ἰσπύρο καὶ Ν. Ἀρσένιεφ)· Ἐκκλησία καὶ πολιτισμὸς (Θ. Ποπέσκου καὶ Β. Ζενίκόβσκη)· Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία (Α. Ἀλιβιζάτος, Σ. Τσαγκώφ καὶ Μ. Ζυζίκιν)· ἢ Ἐκκλησία καὶ τὰ κοινωνικὰ ζητήματα (Α. Ἀλιβιζάτος, Σ. Ἰονέσκου καὶ Γ. Πάσιεφ). Μετὰ τὰς ἀνακοινώσεις ταύτας ἐξεφράσθη ἡ εὐχὴ ὅπως ἰδρυνθῆ πανορθόδοξον θεολογικὸν περιοδικὸν ὡς μέσον ἀμοιβαίας ἐπιστημονικῆς ἐπικοινωνίας, ἣτις—κατὰ τὴν εἰσήγησιν τοῦ καθηγ. Ἀρχιμ. Παρίωνος Βασδέκα—θὰ ἐνισχύετο περισσότερο ἐὰν ἐν πάσαις μὲν ταῖς Πανεπιστημιακαῖς Θεολογικαῖς Σχολαῖς ἐδιδάσκοντο εἰς τοὺς θεολόγους φοιτητὰς αἱ γλώσσαι ἑλληνικαί, ρωσικὴ καὶ ρουμανικὴ, ἰδρύνετο δὲ καὶ μία πανορθόδοξος Θεολογικὴ Σχολή, ἐν ἣ θὰ ἐδιδάσκοντο θεολογικὰ μαθήματα εἰς τὰς γλώσσας ταύτας ὑπὸ ὀρθοδόξων καθηγητῶν.

Τὸ συνέδριον, περατοῦν τὰς ἐργασίας του, κατέληξεν εἰς τὰς ἑξῆς εὐχὰς α) νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ κωδικοποίησις τῶν ἱερῶν κανόνων τῇ συνεργασίᾳ κανονολόγων καθηγητῶν β') νὰ καταρτισθῆ ἐπιτροπὴ πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων γ) νὰ διαθέσωσιν αἱ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι τὰ πρὸς ἔκδοσιν τοῦ περιοδικοῦ ὑλικά μέσα δ) νὰ ἀνταλλάσσωσι καθηγητὰς καὶ φοιτητὰς αἱ ὀρθόδοξοι Θεολογικαὶ Σχολαί· ε) νὰ καθορισθῆ ἡ ἐφορτὴ τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν ὡς κοινὴ παστῶν τῶν ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν. Ἐπὶ τούτοις τὸ συνέδριον διετράνωσε τὸ ἐνδιαφέρον του διὰ τὴν ὑπὲρ τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας οἰκουμενικὴν κίνησιν, ἐξέφρασε τὴν βαθυτάτην του συμπάθειαν πρὸς τὴν διωκομένην μαρτυρικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρωσίας καὶ ἀπεφάσισεν ὅπως τὸ Β' συνέδριον, συνερχόμενον ἐν Βουκουρεστίῳ, ἀσχοληθῆ περὶ τὰ προβλήματα τῶν πηγῶν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως (Ἄγ. Γραφή, Ἱ. Παράδοσις) καὶ τὴν κοινωνικὴν ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ τόμος τῶν Πρακτικῶν καταλείεται διὰ δύο πινάκων: ὀνομαστικοῦ καὶ πραγματικοῦ, τοῦ δευτέρου δημοσιευθέντος ἑλληνιστί, γαλλιστί καὶ γερμανιστί.

Ἡ ἔκδοσις τοῦ τόμου τούτου τῶν Πρακτικῶν τοῦ Α' ἐν Ἀθήναις Συνεδρίου τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας ἀποτελεῖ σταθμὸν σημαντικὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Θεολογίας, ἀντίστοιχον πρὸς τὴν θέσιν, ἣν κατέλαβεν ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ τῆς Ὀρθοδοξίας τὸ Α' τοῦτο συνέδριον. Ἡ σημασία τούτου ἀνεπύχθη ἤδη καὶ ἐν οἷς κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἐργασιῶν του ἐλέγχθησαν καὶ ἐν ταῖς μετὰ τὴν λήξιν αὐτοῦ ὑπὸ πολλῶν ἑκ τῶν μελῶν του δημοσιευθείσαις ἐντυπώσεσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ ἡμερησίου καὶ τοῦ ξένου περιοδικοῦ τύπου. Πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ θέματα, περὶ τὰ ὅποια κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦ συνεδρίου ἠσχολήθησαν τὰ μέλη

αὐτοῦ, εἶνε ὄντως λίαν ἐπίκαιρα, αἱ περὶ αὐτῶν ὅμως ἀνακοινώσεις πάντως δὲν ὑπῆρξαν ἀντίστοιχοι πρὸς τὸ πλῆθος αὐτῶν, τὴν θεμελιώδη σημασίαν καὶ τὴν εὐρύτητα, δι' ἀνεπάρκειαν χρόνου. Ἴσως τὸ ὀρθῶς τὴν πρώτην θέσιν καταλαβὼν ζήτημα τῆς ἐννοίας τῆς Ὁρθοδοξίας θὰ ἔπρεπε, πρὸς διαφώτισιν αὐτῶν τῶν ξένων καὶ τῆς καθ' ὅλου ὀρθοδόξου συνειδήσεως, νὰ καταστῇ ὑποκείμενον εὐρυτέρας διαπραγματεύσεως καὶ δὴ ὑπὸ τῶν ἐκπροσώπων πασῶν τῶν ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν. Τοῦτο βεβαίως θὰ ἀπέβαινε δυνατὸν ἐὰν τὸ πρόβλημα «τί εἶναι ἡ Ὁρθοδοξία» ἐγίνετο ἀντικείμενον ἰδίας μελέτης ἐν ἐκάστη Σχολῇ καὶ ἡ ἀρτίωσις συνετελέετο διὰ τῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ ἀνακοινώσεων. Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ Α' τοῦτο συνέδριον, ὡς ἀπαρχὴ τῆς μελλούσης πανορθοδόξου ἐπιστημονικῆς δρασεως, δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς εἰσαγωγικὸν εἰς τὴν κοινὴν ἐπίγνωσιν τῆς «Προβληματικῆς» τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας καὶ τὴν συστηματικώτεραν τῶν προβλημάτων αὐτῆς ἐν κοινῇ συνεργασίᾳ διαπραγματεύειν.

Αἱ ἀνακοινώσεις ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ τῶν Πρακτικῶν εἰς ἅς γλώσσας καὶ ἐγένοντο ἐν τῷ συνεδρίῳ, ἤτοι εἰς τὴν γαλλικὴν, τὴν γερμανικὴν καὶ τὴν ἀγγλικὴν. τούτου δ' ἕνεκα, παρεκτός τῶν ἑλληνιστῶν ἐν τῇ Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρίδι τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν δημοσιευθεῖσάν ἀνακοινώσεων τῶν καθηγητῶν αὐτῆς, αἱ λοιπαὶ δὲν εἶνε προσιταὶ εἰς εὐρυτέρους ὀρθοδόξους κύκλους, τοῦτο δ' ἀναντιρρήτως ἀποτελεῖ μειονέκτημα, ὕπερ ὅμως εἶνε δύσκολον νὰ θεραπευθῇ. Τὸ ἰδεῶδες θὰ ἦτο ἡ μετάφρασις αὐτῶν εἰς πάσας τὰς γλώσσας τῶν ὀρθοδόξων λαῶν, ἐφ' ὅσον τὰ συνέδρια ταῦτα ἀποσκοποῦσιν εἰς τὴν συνειδητοποίησιν τῶν προβλημάτων εἰς τὴν ὀρθόδοξον θεολογικὴν σκέψιν προβλημάτων καὶ τοῦ τρόπου τῆς ὀρθῆς αὐτῶν λύσεως. Ἄς ἐλπίσωμεν ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ θὰ καταστῇ δυνατὸν ὅ,τι σήμερον εἶνε ἀνεπίτευκτον. Τὸ σπουδαῖον εἶνε ὅτι κατορθώθη ἡ ἐναρξίς τῆς συνεργασίας τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας, χάρις εἰς τὴν δραστηριότητα τοῦ Προέδρου τοῦ συνεδρίου καθηγητοῦ κ. Α. Ἀλιβιζάτου καὶ εἰς τὴν συνεργασίαν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαχεν ἡ τιμὴ νὰ ἐγκαινισθῇ ἐν τοῖς κόλποις τῆς τὴν νέαν καμπὴν τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας ὡς ἐξόρμησιν πρὸς νέας δημιουργίας καὶ ἀνασύνταξιν καὶ συντονισμὸν τῶν πλουσίων αὐτῆς δυνάμεων.

— Ὁ τόμος εἶνε καλλιτεχνικῶς ἐκδοσμένος καὶ ἀφιερῶται ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας εἰς τὴν μίαν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν—«à l'Église Orthodoxe Une».

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΝΑ

George Cioga n, Σχέσεις τῶν ρουμανικῶν ἡγεμονιῶν πρὸς τὰ κυπριακὰ μοναστήρια Κύκκου καὶ Μαχαιρᾶ. (Ἀποσπάσματα ἐκ τῶν Byzantinisch—Neugriechische Jahrbücher 1937). Ἀθῆναι, τύποις Γ. Καλλέργη, 1939 (σ. 13).—Ὁ σ. πειράται νὰ διευκρινήσῃ τοὺς δεσμούς, οὓς αἱ ρουμανικαὶ ἡγεμονίαι εἶχον πρὸς ἀμφοτέρας τὰς μονὰς ταύτας κατὰ τοὺς αἱ. ιη' καὶ ιθ'.

Σταύρου Μ. Πλακίδου τακτ. καθηγητοῦ τῆς Ἀστρονομίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, Ὁ Γαλαξίας καὶ ἡ σχέση αὐτοῦ πρὸς τὸ Σύμπαν. (Ἀνάπτυκον ἐκ τοῦ Δελτίου τῆς Ἑλλην. Μαθηματικῆς Ἐταιρείας). Ἐν Ἀθήναις, τύποις Ἀθ. Παπασπύρου 1939 (σ. 31).—Περι-

ληπτικὴ εἰκὼν τοῦ ἀποτελοῦντος τὸν Γαλαξίαν ἀσυλλήπτου σμήνους ἡλίων, ἀντιπροσωπεύοντος μόνον ἀπειροελάχιστα φωτοβόλα σταγονίδια ὕλης, ἐξ ἧς ἀπαρτίζεται τὸ ἀπέραντον Γαλακτικὸν νέφος. Οὕτω ὁ Γαλαξίας, ἀποτελῶν μόλις μίαν τῶν ἀπειρορίθμων γήφων τοῦ ἀρχιπελάγους τῶν ἐν τῷ χώρῳ κατὰ ἑκατομμύρια ἐγκατεσπαρμένων νεφελοειδῶν, εἶνε γρίφος «γράφεις μὲ ἄστρα εἰς τὸ στερέωμα», τοῦ ὁποίου τὴν λύσιν ἀγωνίζονται νὰ εὑρουν οἱ ἐρευνηταὶ τοῦ μυστηριώδους ὄργανισμοῦ τοῦ Σύμπαντος.

Σωκράτους Μητροπολίτου Ἱερισσοῦ καὶ Ἁγίου Ὁρους, Ὁ Ἰησοῦς Σωτὴρ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ Βασιλεὺς. Ἀθῆναι 1939 (σ. 44).— Διάφορα μελετήματα περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Κυρίου καὶ ἄλλα δημοσιευθέντα εἰς περιοδικὰ καὶ ἡμερησίας: Ὁ Ἰησοῦς ὁ μόνος Σωτὴρ τῆς ἀνθρωπότητος—Ὁ Ἰησοῦς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ—Ὁ Ἰησοῦς ὡς Ἀλήθεια—Ὁ Ἰησοῦς ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ—Ὁ Ἰησοῦς ἀπέναντι τοῦ νόμου—Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ἐξομολογήσεως—Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Ἀρχιμ. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη Ἱεροκήρυκος, Αἱ παράνομοι συμβιώσεις. Ἀθῆναι 1939 (σ. 10).

Τοῦ αὐτοῦ, Ὁ ἰδανικὸς τύπος τῆς γυναικός. Ἀθῆναι 1939 (σ. 11).

Κ. Μέτσηγκα καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, Αἱ Ἀδικίαι τῆς Ἐπιστήμης. Ἀθῆναι 1939 (σ. 28).

Θεοδώρου Ν. Καστανᾶ καθηγ. τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου τοῦ Πανεπ. Θεσσαλονίκης, Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καὶ ὁ μυστικισμὸς τῶν ἡσυχαστῶν. Θεσσαλονίκη, τύποις Ἰω. Κουμένου, 1939 (σ. 40).—Διᾶλεξις τῆς Μακεδ. Ἐκπαιδ. Ἐταιρείας δοθεῖσα ἐν Θεσσαλονίκη.

Teodor Popescu Profesor la Facultatea de Teologie din Bucuresti, **Hrisostom Papadopoulos** Archiepiscopul Atenei si al întregii Grecii 1868—1938 (Extras din revista «Biserica Ortodoxa Romana» anul LVII [1939], nr. 1—2, Ianuarie—Februarie 1939). Bucuresti, tipogr. cartilor bisericesci 1939 (σ. 1—12).— Ἐπιστημονικὴ νεκρολογία περὶ τοῦ δοιδίμου Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου οὗτινος ὁ γράφων διετέλεσε μαθητὴς κατὰ τὰς ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν σπουδᾶς του.

Ἀγγέλου Ν. Παπακώστα, Ὁ ἑορτασμὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὑπὸ τῶν τουρκογύφτων καὶ τῶν τούρκων (Καθημερινή, 25 Ἀπριλίου 1939).

Νικολάου Σπηλιώτου, Ἡ θεωρία τῆς καταγωγῆς καὶ ἡ θέσις αὐτῆς ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ ἐπιστητοῦ. Ἀθῆναι, τύποις Ι. Βάτσου, 1938 (σ. 119).—Ὁ σ. ὁμώμενος ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι καίτοι «ἡ περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ἐμβίων ὄντων καὶ δὴ καὶ τοῦ ἀνθρώπου δαρβίνειος ὑπόθεσις ἔχει πλέον παλαιωθῆ καὶ ἀποσαθρωθῆ καὶ ἀποθάνει», οὐχ ἦτιον καὶ σήμερον ἔτι ὑπάρχουν καὶ παρ' ἡμῖν θιασῶται αὐτῆς, μάλιστα δ' ἐκ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ἀνέλαβε νὰ ἐκθέσῃ ἐν τῷ πονήματι τούτῳ τὰ πορίσματα τῶν μέχρι τοῦδε σχετικῶν ἐρευνῶν, παραθέτων αὐτὰς τὰς ἐτυμηγορίας τῶν τὰ πρῶτα φερόντων ἐν ταῖς ἐπιστήμαις. Ἐκ τῆς ὅλης ταύτης ἐρεύνης προκύπτει ὅτι ὁ μετα-

σχηματισμὸς τῶν ζωικῶν εἰδῶν ὑπ' οὐδενὸς γεγονότος καὶ κατ' οὐδένα τρόπον ἀπεδείχθη, ἡ δὲ διαρβίνειος ὑπόθεσις τῆς καταγωγῆς ἀποτελεῖ θεωρίαν ἐκ τῶν προτέρων. Εὐτυχῶς μεταξὺ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου ὑπάρχουσι καὶ οἱ ἀπεριφράστως τονίζοντες τὴν μείωσιν τοῦ κύρους τῶν ἐν λόγῳ ἀσυστάτων θεωρημάτων, ἢ ἐκ τῶν ἀντιθέτων ὅμως διδαγμάτων μεγάλη ζημία εἶνε προφανῆς, εἰς τὴν ἀποτροπὴν δ' αὐτῆς ἀφορᾷ ἡ μελέτη αὕτη, ἣν συνιστῶμεν ἐκθύμως ὡς ἄκρως διαφωτιστικὴν.

Δ. Κωτσάκη Τὸ Σύμπαν καὶ ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος. (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Δελτίου Φυσικῶν Ἐπιστημῶν). Ἀθῆναι τύποις Κ. Παπαδογιάννη, 1938 (σ. 14).—Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ ὁ καὶ ἐξ ἄλλων ἀστρονομικῶν ἔργων γνωστὸς ἐπὶ σεμνῇ φιλοπονίᾳ σ. ἀναπτύσσει πόσον πολὺ ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος προσώθησε τὴν λύσιν τοῦ κοσμολογικοῦ προβλήματος διὰ τῆς βαθμιαίας ἀρσεως τοῦ πέπλου, ὅστις ἀπὸ αἰῶνων ἐκάλυπτεν αὐτό. Βεβαίως, λέγει ὁ σ., ὑπάρχουν ἀκόμη πλεῖστα σκοτεινὰ σημεῖα καὶ ἀναπάνθητα ἐρωτήματα ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τῶν λειτουργιῶν τοῦ σύμπαντος, ἀλλὰ τὸ γεγονός, ὅτι εἰς πολλὰς κυρίας γραμμάς τῆς ἡ ἐν λόγῳ θεωρία ἐδικαιώθη σημαντικῶς ὑπὸ τῶν πραγμάτων, ἀποτελεῖ μέγα βῆμα πρὸς διαλεύκανσιν τῆς προελεύσεως καὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν ἀποτελούντων τὸ Σύμπαν κόσμων.

Κων. Ι. Δημητροπούλου, Βίωσις, προσωπικότης καὶ ἔννοια τοῦ πνεύματος. Τρίπολις, «Ἀρχαδ. τύπος», 1939 (σ. 98).—Τὰ τρία ταῦτα θέματα ὁ σ. διαπραγματεύεται κεχωρισμένως μὲν, ἀλλ' ἐν ὀργανικῇ πρὸς ἄλληλα ἐνότητι ὡς δημιουργικὴν προσπάθειαν τοῦ ἀνθρώπου νὰ πραγματοποιήσῃ κατὰ τὸ δυνατόν τελειότερον τοὺς ἐκ τῆς ὑποστάσεώς του ἀπορρέοντα πόθους.

K. Triantaphyllopoulos, Die Novelle 56 Leos des Weisen und ein Streit über das Meeresufer im 11. Jahrhundert. (Sonderabdruck der «Festschrift Paul Koschaker»). Verlag H. Böhlhaus Nachf., Weimar. 1939 (σ. 309—323).

Γεωργίου Π. Οικονόμου, Ἐκθεσις περὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1938 ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας πεπραγμένων. Ἀθῆναι, τύποις «Ἐστίας» 1939 (σ. 27).

J. Karst, Littérature géorgienne chrétienne. Librairie Bloud et Gay, 1934 (σ. 177).—Μεταξὺ τῶν φιλολογιῶν τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς ἡ τῶν Γεωργιανῶν, ἀμέγων ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων Ἰβήρων καὶ κόλχων τοῦ Κανκάσου, δὲν εἶνε ἡ ὀλιγώτερον ἐνδιαφέρουσα, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἐχρησίμευσεν ὡς προφυλακὴ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἰσλαμικοῦ κόσμου καὶ τῶν συνεχῶν ἐφόδων τῶν ὀσμανιδῶν καὶ τῶν περσῶν. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον ἐγχειρίδιον τῆς ἰβηρογεωργιανῆς χριστιανικῆς φιλολογίας, διὰ καὶ πληροῦ κενὸν ἀπὸ πολλοῦ αἰσθητῶν ἐν τῇ ἀσιανογνωσίᾳ, τῇ Ἀρχαιολογίᾳ καὶ τῇ συγκριτικῇ θεολογίᾳ τῶν ἀνατολικῶν χριστιανικῶν λαῶν.

Γ. Δ. Ἀρβανιτάκη Ἱστορικὸν σημεῖωμα περὶ τοῦ Πάσχα (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ «Ἀστέρου Ἀνατολῆς»). Ἀθῆναι, τύποις «Πυρροῦ»

1939' (σ. 26). — Ὁ καὶ ἐξ ἄλλων πολυαριθμῶν μελετῶν γνωστὸς διὰ τὴν πολυμαθειαν καὶ τὴν εὐθυκρισίαν σ. ἀνασκοπῶν ἱστορικῶς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ καθ' ὄλου ἡμερολογιακοῦ ζητήματος ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα, μετὰ τὰ περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς ἑορτῆς ταύτης, τῶν σχετικῶν ἐνδοχριστιανικῶν ἐριδῶν καὶ τῆς ἀποφάσεως τῆς ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμ. Συνόδου μεταβαίνει εἰς τὴν μεταρρῦθμισιν τοῦ Πάπα Γρηγορίου ιγ', μετὰ δὲ τὴν ἐπίκρισιν αὐτῆς, ἣν ἐπὶ τῇ βάσει δεδομένων χαρακτηρίζει οὐχὶ ὡς διόρθωσιν, ἀλλ' ὡς κακόζηλον ὀλοκληρωτικὴν παραβίασιν τῶν εὐχῶν τῆς ἐν λόγῳ Συνόδου, ἐξιστορεῖ πῶς ἡ μεταρρῦθμις αὕτη ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐν Ἑλλάδι καθολικῶν, ἀποδεικνύει δὲ δι' ἀναντιρρήτων ἱστορικῶν ἐπιχειρημάτων ὅτι οὔτε πρῶτον τύπος ὑπῆρξεν ἐφ' ὅσον προηγήθη αὐτῆς τὸ γνωστὸν σχέδιον μεταρρῦθμίσεως τοῦ Νικηφόρου Γρηγορά, ἔσχε δὲ καὶ ἄλλους προδρομούς. Μετὰ ταῦτα ὁ σ. εἰσερχόμενος εἰς τὴν ἀνασκόπησιν τοῦ ἐξ ἀμαθείας καὶ συμφεροντολόγου ἐκμεταλλεύσεως γεννηθέντος παρ' ἡμῖν πολυβοήτου ζητήματος τῶν παλαιοημερολογιτῶν, διαπιστοῖ πῆν ἀνάγκην τῆς ὀριστικῆς τροποποιήσεως τῆς γρηγοριανῆς χρονολογήσεως ἢ τῆς ἀντικαταστάσεως αὐτῆς, ἐφ' ᾧ πολλὰ συνεκλήθησαν διεθνή συνέδρια, ἐπελήφθη δὲ τοῦ ζητήματος καὶ ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν, πρὸς τὴν ὁποίαν εἶχον ἀποσταλῆ πλείστα σχέδια. Ταῦτα ὁ σ. θεωρῶν ἀπορρίψιμα ἐκφράζει τὴν γάμην ὅτι «δὲν πρέπει νὰ θιγῆ τὸ Γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον, διότι μ' ὄλας του τὰς ἐλλείψεις ἔχει τὸ μέγα καὶ οὐσιαστικὸν πλεονέκτημα νὰ ἦναι παγκόσμιον, ἀλλὰ πρέπει μία μόνη μεταρρῦθμις νὰ ἀποφασισθῆ, ἡ ὁποία οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον θὰ διαταράξῃ κανένα, ἀλλὰ καὶ ἡ ὁποία ἐπιβάλλεται, διότι δὲν ζημιώνει πραγματικῶς». Ὡς τοιαύτην μεταρρῦθμισιν προτείνει ὁ σ. τὴν μονιμοποίησιν τῆς ἡμερομηνίας τοῦ Πάσχα. Λίαν ἐνδιαφέροντα εἶνε ὅσα παρακατιῶν ἀναφέρει περὶ τῆς ἀπέναντι τῆς σταθεροποιήσεως τοῦ Πάσχα ἀρνητικῆς στάσεως μόνης τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας, ἣν ἀποδεικνύει ἀντιφάσκουσαν καὶ γνωσιμαχοῦσαν. Τὸ τμήμα τοῦτο τῆς λίαν ἐνδιαφερούσης μελέτης ἐλπίζομεν νὰ μεταφέρωμεν εἰς τὰς σελίδας τῆς «Θεολογίας» ὡς ἄκρως διαφωτιστικὸν τῆς νεωτέρας ἐξελίξεως τοῦ ζητήματος τῆς μεταρρῦθμίσεως τῆς χρονολογήσεως.

L' Eglise est une. Hommage à Moehler, publié par Pierre Chaillet, 1939, Bloud et Gay (σ. 351). — Ὁ τόμος οὗτος ἀποτελεῖ ἐπιστημονικὸν συμπόσιον διακεκριμένων γάλλων καὶ γερμανῶν καθολικῶν θεολόγων, διὰ τῶν περὶ τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας συμβολῶν τῶν θεησάντων νὰ ἐξάρωσι τὸ ἔργον τοῦ διασημοτέρου ἀντιπροσώπου τῆς καθολικῆς Σχολῆς τῆς Τυβίγγης Jean-Adam Moehler. Καὶ τὸ μὲν «πρόβλημα τῆς ἐνότητος» πραγματεύονται οἱ A. Sertillanges (Religion et universalité) καὶ K. Adam (Le mystère de l' Eglise : du scandale à la foi triomphante)· εἰς δὲ τὴν σχέσιν τοῦ Moehler πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας ἀφιεροῦνται αἱ μελέται τῶν G. Goyau (Joyeux effort d' une vie vers l' unité), G. Bardy (La voix des Pères), K. Bihlmeyer (L' histoire de l' Eglise), Ranft (La tradition vivante), Geiselmann (Les aspects divers de l' unité et de l' amour), Chaillet (Le principe mystic de l' unité), Lösch (L' organisation visible de l' unité), de Mon-

tcheuil (La liberté et la diversité dans l' unité), Congar (Le déchirement de l' unité), Tysziewicz (La théologie moehlerienne de l' unité et les théologiens pravoslaves), Vierneisel (L' actualité religieuse de Moehler)· τέλος, περὶ τῶν ἀξιώσεων τῆς ἐνότητος γράφουσιν οἱ Pribilla (Les voies de l' unité) καὶ Jungmann (L' Eglise dans la vie religieuse d' aujourd' hui).

Konstantin Spetsieris Das Formproblem in der Naturphilosophie der Gegenwart. Inaugural—Dissertation, Hansdruckerei München, 1938 (σ. 76).—Ὁ σ. ἐν τῷ λίαν ἀξιοσπουδάστῳ τούτῳ ἔργῳ πραγματεύεται εἰς τρία μέρη περὶ τῆς γενέσεως τῶν ὀργανικῶν μορφῶν, τοῦ μορφολογικοῦ προβλήματος καὶ τῶν θεωριῶν τῆς μηχανοκρατίας, τῆς Ζωτικῆς ἀρχῆς καὶ τῆς τελολογίας, καὶ περὶ τῆς συγχρόνου ὄντολογίας ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὑπὸ ἔρευναν πρόβλημα.

Ἐσχάτως ἐτελεύτησεν ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ διαπρεπὴς Ἰουδαῖος σημιτολόγος Dr Moses Gaster, καθηγητὴς τῆς ἑλληνο-σλαωνικῆς φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ὁξφόρδης. Ρουμᾶιος τὴν καταγωγὴν, ἀπηλάθθη ἐκ Ρουμανίας διὰ πολιτικούς λόγους, ἀφικόμενος δ' εἰς Ἀγγλίαν ἀνέλαβε διδασκαλίαν ἐν Ὁξφόρδῃ, ἐνθα ἐτιμᾶτο διὰ τὰς ἀγιογραφικὰς του μελέτας. Τὰ κυριώτερα τῶν συγγραμμάτων του εἶνε: Αἱ ἑβραϊκαὶ εἰκονογραφημένοι Βίβλοι τοῦ θ' καὶ τοῦ ι' αἰ. Ἐν σαμαρειτικὸν εἰλητὸν τῆς Πεντατεύχου, Τὸ σαμαρ. βιβλίον τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τὸ Ἰουδαϊκὸν διαζύγιον, Μελέται καὶ κείμενα ἔβρ. ἀποκρύφων καὶ σαμαρ. Ἀρχαιολογίας (τρίτουρον), ἀνεκάλυψε δὲ «Τὸ ξίφος τοῦ Μαυσέως», ἀρχαῖον μαγικὸν ἔργον, ὅπερ ἔθεωρεῖτο ὡς ἀπολεσθέν. Ἐπ' ἴσης ἐντολῇ τῆς ρουμανικῆς κυβερνήσεως εἶχεν ἐκδώσει τὴν ἀρχαιοτέραν ρουμανικὴν μετάφρασιν τῆς Κ. Διαθήκης ἐκ χειρογράφου τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, ἣτο δ' αὐθεντία ἐν Ἀγγλίᾳ ὡς πρὸς τὴν ρουμανικὴν γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν.

Ταυτοχρόνως ἠγγέλθη καὶ ὁ θάνατος τοῦ ἐξόχου ἀγγλοῦ ἀνθρωπιστοῦ καὶ διεθνοῦς αὐθεντίας ἱστορικοῦ Sir William Mitchell Ramsay, τοῦ ὁποίου γνωστὰ εἶνε τὰ περὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μνημειώδη ἔργα «Ἡ ἱστορικὴ Γεωγραφία τῆς Μ. Ἀσίας» καὶ «Αἱ πόλεις καὶ ἐπισκοπαὶ τῆς Φρυγίας». Γνώστης τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ ἀρχαιολογίας ὅσον ὀλίγοι, ὅλην τὴν ζωὴν του ἀφιέρωσεν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, ὑπῆρξε δὲ μοναδικὸς νομισματολόγος, ἐπιγραφολόγος καὶ φιλόλογος καὶ βαθὺς μελετητὴς τῶν πρώτων αἰῶνων τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ὁποίας ἀφιέρωσε σειρὰν ὅλων ἔργων διὰ τὸ πολὺ κοινόν.